

לחיי הנוסעים שבדרך

סוחר שחזר מהפלגת רכש לביתו בתל אביב לא דמיין
כי ירידתו מהאנייה תהיה סיבה למסיבה גדולה בנמל

לאן נוסעים?
נמל תל אביב

בשנת 1938 היה אליעזר שטיינלאוף איש עסוק מאוד שניהל סוכנות גדולה ליבוא וליצוא. הוא עלה ארצה חמש שנים קודם לכן בעלייה החמישית עם רבים מיהודי גרמניה, אך בפועל בילה זמן רב במסעות והפליג לכל מיני חורים בעולם כדי לשנע מוצרים ממקום למקום. בשעת בוקר מוקדמת מאוד ב' בניסן (11.4.1938), ארבעה ימים לפני ליל הסדר תרצ"ח, עמד שטיינלאוף על סיפון אנייה איטלקית בשם אג'יטו שיצאה ממצרים וניסה לחשב כמה זמן ייקח לו להגיע מנמל פורט סעיד ליפו, שבה היה עליו לרדת כדי לתפוס מונית שתיקח אותו לביתו ברחוב גאולה בתל אביב. עוד הוא מהרהר, והנה ניגש אליו הקפיטן ובישר לו בשמחה שהוא היהודי היחיד באונייה. שטיינלאוף תהה בינו לבין עצמו מה הגליק הגדול בזה, עד שהקפיטן הנרגש הסביר שנמסר לו מהנהלת אג'יטו

שממש באותו יום הנמל החדש בתל אביב קיבל סוף סוף את האישור המיוחל מממשלת המנדט הבריטי לפרוק בו נוסעים ולא רק סחורות. הקפיטן הציע לשטיינלאוף, הנוסע העברי היחיד שלו, להיות בר המזל שיחנוך את הנמל. חיוך ענק התפשט על פניו של שטיינלאוף, לא רק בגלל זמן הנסיעה שהתקצר והאפשרות לחסוך את המונית מיפו לתל אביב, אלא בעיקר בשל הגאווה על הנוקאאוט שהנחיל נמל תל אביב לנמל יפו.

בונים פה נמל

הרעיון להקמת נמל בתל אביב נולד במזל טוב ב-1914 במלאות חמש שנים לעיר העברית הראשונה. מטרת הנמל הייתה לספק מזח עצמאי לנוסעים יהודים, ובעיקר לפרדסנים העבריים שנתקלו לא פעם בבעיות בנמל יפו הוותיק שנוהל על ידי ערבים. התכנית קמה ונפלה שוב

היישוב גייס ימאים יהודים עתירי שרירים ובעלי ידע עשיר בבניית מספנות מסלוניקי כדי שייבנו את הנמל בתל אביב

שכן נמל חיפה שימש אותם באופן בלעדי למטרות צבאיות, אך סוחרים ונוסעים יהודים מבוהלים דרשו פתרון מיידי. היישוב גייס ימאים יהודים עתירי שרירים ובעלי ידע עשיר בבניית מספנות מסלוניקי כדי שייבנו את הנמל בתל אביב, ויפה שעה אחת קודם.

במקביל הופעל מכבש לחצים על הבריטים שנדרשו לאשר את פתיחת הנמל העברי. עד אז התנגדו לכך הבריטים בתוקף מתוך רצון לשמור על שקט תעשייתי מול הערבים ביפו, אך בסופו של דבר הם הסכימו באי רצון לאשר את

ושוב, בעיקר בשל החוף התל אביבי שהיה רדוד מכדי להקים בו נמל עמוק וראוי לשמו.

בסופו של דבר איתרו חניכי בית הספר הימי של אגודת יורדי הים זבולון פינה עמוקה יחסית מצפון לתל אביב, באזור שבו שפך הירקון פורץ את רכס הכורכר של מישור החוף. רב החובל האגדי אריה גרננוב (ראו מסגרת) פסק שאפשר להקים במקום מזח אם תיעשה בו עבודת העמקה מאומצת, וב-1931 הוא קבע שם עמוד ברזל כנ"צ לתחילת העבודות. המלאכה, כמקובל במחוזותינו, התנהלה בעצלתיים, וגם הבריטים הערימו קשיים, אבל הסייסטה הסתיימה כשהנמל העברי הפך לפתע נחוץ בדחיפות. זה קרה עם פרוץ המרד הערבי ב-1936, כאשר בעלי הנמל היפואי סירבו לשרת את הבריטים, ועל הדרך הם חסמו את הדרך גם בפני סחורות שיועדו ליהודים ובפני נוסעים יהודים. הבריטים לא התרגשו מהסנקציה,

"אנו נבוכים את החוף ונהגל / אנו בונים פה נמל פה נמל" (שיר הנמל, לאה גולדברג, 1936). עם פרוץ המרד הערבי הפכה הקמת נמל בתל אביב לצורך דחוף. בניית נמל תל אביב, 1936

צילום: דב מן, ביתמונה. אוסף אינגרין, האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר, הספרייה הלאומית

עם פתיחתו שימש נמל תל אביב רק למעבר סחורות. פועלים פורקים שקי מלט ליד שובר הגלים, 1936
צילום: זולטן קלוגר, לע"מ

הציפייה והאכזבה. המונים צבאו על המזח לקראת טקס הפתיחה הרשמי של הנמל, אך זה בוטל כעבור שעה קלה בשל הסערה, ראשית 1938 מאוסף ספינות הקונטרס

ארוזתם לבד?

אריה גרבנוב עלה עם משפחתו מאוקראינה ב־1922, בהיותו בן עשר, ומאז בילה את רוב ימיו על חוף תל אביב וחלם להיות רב חובל ולהקים צי עברי. בימי בחרותו הוא נודע כמציל אנדי וחתרן גלים בלתי נלאה, ולאחר שסיים בהצלחה את לימודיו הימית בכיתה י"א נסע להשתלם באקדמיה הימית באנטוורפן. ב־1931 חזר גרבנוב מבלגיה כיורד ים מנוסה עם התואר 'לוטננט ימי' והחל לעסוק בהכשרת חניכים בבית הספר הימי זבולון ולדחוף במלוא העוז להקמת נמל עברי בתל אביב. לאחר שהקים את חברת הספנות הארץ ישראלית 'חופיה' רכש גרבנוב בדנמרק ב־1933 אניית מפרש דו תרנית ישנה עם מנוע עזר. הוא קרא לה 'עמנואל', והיא הייתה לאנייה הראשונה בהיסטוריה שכל צוותה היה יהודי ושעל תורנה התנוסס דגל עברי עם מגן דוד. עמנואל הפליגה מדנמרק לבלגיה, ומשם לאנגליה והעבירה סחורות מנמל לנמל. בראשית 1934 יצאה הספינה מנמל סאות'המפטון שבאנגליה ליוון, אך מעולם לא הגיעה ליעדה ולמעשה נעלמה. האם היא טבעה בסערה? מה עלה בגורלם של רב החובל גרבנוב בן ה־21 וחמשת אנשי צוותו? זאת כנראה לא נדע לעולם.

פתיחת הנמל התל אביבי באופן זמני, רק כל זמן שהמרד נמשך, וגם זה למעבר סחורות בלבד. הסוחרים והנוסעים היהודים נאלצו להסתפק בינתיים בשירותיו המוגבלים מאוד של נמל חיפה וציפו בעיניים כלות לבניית הנמל בתל אביב.

תוך זמן קצר נבנה מזח עץ מאולתר בדיוק במקום שבו חיכה בסבלנות עמוד הברזל המחליד של גרבנוב. הזמן הדוחק לא אפשר העמקה טובה של הקרקעית, והנמל החדש היה רדוד למדי ודמה יותר למעגן שכונתי. סחורות נפרקו בלב ים לסירות קטנות שיכלו לעגון ליד המזח

רב החובל האיטלקי קלט את גודל הרגע ההיסטורי. ביום יפה כזה לא זורקים כרטיס כניסה להיסטוריה בגלל שעתיים של בטלה בים

בלי לשקוע בחול. המזח, אויה, התמוטט די מהר ונסחף אל בין הגלים, עד שלא נותרה בררה אלא לבנות מזח ברזל ארוך וראוי לשמו. הקמת הנמל התקדמה במהירות שיא והסתיימה תוך חצי שנה בלבד. הנמל העברי נפתח סוף סוף בקול תרועה למעבר סחורות בשלהי 1936, והתנועה הציונית צהלה ושמחה.

איפה כולם?

בראשית 1938, כשסופו של המרד הערבי עדיין לא נראה באופק, נאלצו הבריטים לאשר את המעבר בנמל תל אביב גם לנוסעים יהודים ששוועתם עלתה עד ארמון הנציב בירושלים. הנהלת הנמל מיהרה להשלים את ההתאמות הנדרשות, ובכ"א באדר א' תרצ"ח (23.2.1938) התייצבו מנהיגי היישוב לטקס הפתיחה המרגש בראשותו של יושב ראש קק"ל מנחם אוסישקין ובנוכחותו המפתיעה של הנציב העליון סר ארתור ווקופ. אלפים גדשו את הנמל כדי לחזות באירוע ההיסטורי שבו ירדו הנוסעים הראשונים בנמל תל אביב.

אלא שמוזג האוויר החליט להתנכל לחוגגים, וסערה גועשת וגשם שוטף הבריחו כל בלד אנייה מהחוף. ההמון המאוכזב חזר הביתה כלעומת שבא, ואולם הנוסעים החדש והנוצץ של נמל תל אביב נותר שומם. כדי למנוע פדיחה חוזרת החליטה הנהלת הנמל להמתין עד סוף החורף וקבעה את טקס פתיחת הנמל לתאריך הסמלי 11 באפריל 1938 – יום הולדתה הלוועזי של תל אביב.

באותו יום חלפו על פני הנמל העברי הראשון כמה וכמה אניות שעל סיפונן נוסעים יהודים שרצו לרדת בו, אבל אף אחת מהן לא קיבלה אישור מחברת הספנות לשנות את מסלול ההפלגה ולעגון בנמל החדש. כך מצא אליעזר

שטיינלאוף את עצמו בתפקיד הבלתי צפוי של הנוסע הראשון שייכנס לפלשתינה דרך הנמל העברי בחגיגה לאומית עצומה. האנייה אג'יטו החליקה על פני הגלים הרכים והגיעה לחוף תל אביב בשעה 6:45 בבוקר, אך בנמל לא נראתה נפש חיה. מארגני הטקס, כך התברר לצוות האנייה המופתע, לא ידעו מתי יגיעו נוסעים פוטנציאליים, והזמינו את הקהל לשעה 9:00 שנראתה להם סבירה. בירור בהול העלה כי אי אפשר להקדים את הירידה מהאנייה, שכן אורחים נכבדים עושים את דרכם לנמל תל אביב מכל רחבי הארץ, וגם חברי מועצת העיר תל אביב, ראש העירייה ישראל רוקח ואפילו המשרור שאול טשרניחובסקי עדיין לא הגיעו. שטיינלאוף התבאס קשות כשהבין שהמעמד ההיסטורי הולך ונשטמ מידו. ברור היה לו שאג'יטו לא תחכה בשבילו בלב ים במשך יותר משעתיים אלא תמשיך במסעה המתוכנן לנמל ביירות ותוריד אותו בחיפה. אבל רב החובל האיטלקי שקלט את גודל הרגע ההיסטורי

הישר מהשח. הדיווח בעיתון 'הארץ' על הגעת אליעזר שטיינלאוף לנמל, 1938

אחר כך הוחתם דרכונו בחותמת הראשונה בהיסטוריה שבה נכתב: מחלקת ההגירה של ממשלת ארץ ישראל המנדטורית דרך ביקורת נמל תל אביב

הנה כולם

לקראת השעה 9:00 הגיחה מהמזח לקול צהלת הקהל סירה קטנה ומקושטת בסרטים בשם 'עלייה' שיצאה לאסוף את שטיינלאוף מהאנייה. בין העיתונאים הרבים שגדשו את הנמל באותו בוקר היה גם כתב עיתון 'הארץ' שתיאר בהתלהבות את רשמיו:

המונים צבאו ליד השערים ... גם פועלי תחנת הכוח רידינג מעבר הירקון יצאו אל החוף כדי לראות ברגע הגדול. מדי פעם בפעם נשמעו קריאות הידד וברכות מזל טוב של הנאספים. הספנים לחצו איש את יד רעהו וחיבקו זה את זה שהם הם אשר זכו להיות נוכחים ביום הזה. בייחוד הייתה השמחה רבה בין הספנים שזכו להפליג ולעלות על האנייה כדי לקבל את הנוסע ('ויהי בתל אביב נמל נוסעים', 'הארץ', 'י' בניסן תרצ"ח, 11.4.1938, עמ' 5).

לא הסכים לוותר. הוא הניף על התורן דגל חגיגי השמור לאירועים כאלה בדיוק, ושכנע את יושבי האנייה, רובם אפנדים עשירים מלבנון, כי החיפזון הוא מהשטן, וכי ביום יפה כזה לא זורקים כרטיס כניסה להיסטוריה בגלל שעתיים של בטלה בים. קפה תורכי חם ובקלאוות חולקו על הסיפון, ויושבי אג'יטו ישבו עם שטיינלאוף הנרגש תחת שמש אביבית עליזה והמתינו בנחת לפתיחת הנמל העברי הראשון. לאט לאט החל ההמון לנהור אל החוף שהתמלא כולו באנשים, נשים וטף הנושאים דגלים ולבם עולה על גדותיו משמחה ומגאווה.

עושים עלייה. הסירה 'עלייה' משיטה נוסעים בנמל תל אביב יום לאחר הגעתו של שטיינלאוף, 1938 מתוך אוספי הארכיון הציוני המרכזי, ירושלים (NKA490244)

'עלייה' בילתה בסך הכל שמונה דקות במים עד שהגיעה אל האנייה אג'יטו. בסירה ישבו כל המי ומי שבאו לקבל את פניו של שטיינלאוף, כולל ראש העירייה בכבודו ובעצמו. החבורה עלתה על הסיפון והתקבלה בשריקות התלהבות ובצפירות רמות מכל הספינות אשר עברו במקרה באזור ובאו לראות מה קורה. מטוס קל הנעים בינתיים את זמנם של באי הנמל בסיבובים אקרובטיים עוצרי נשימה שנועדו להעביר את ארבעים הדקות שבהן נלחצו ידיים על סיפונה של אג'יטו, טפיחות שכס הדדיות הוחלפו והקפיטן האיטלקי המרוצה הצטלם עם שטיינלאוף ועם כל הנוסעים למזכרת נצח. לקראת השעה 10:00 נחלץ סוף סוף שטיינלאוף מהאונייה האיטלקית והושט אחר כבוד לנמל תל אביב.

כשהתקרבה הסירה עם הנוסע היהודי עלתה ההתרגשות למעלה מן המשווער. המונים הצטופפו מכל עבר, עלו על גגות הבתים, טיפסו על הגדרות והשמיעו קריאות עידוד וקריאות ברכה ומזל טוב. הבתים התקשטו בדגלים לאומיים. חברות הטכסי שקיבלו רישיון של חנייה בנמל תל אביב באו במילואן אף על פי שידעו שהנוסע יהיה הפעם יחידי (שם).

שטיינלאוף ירד מהסירה לקול תשואות ההמון ופילס את דרכו אל הפקיד אשר שאל אותו על מצבו הבריאותי והעניק לו תעודת כניסה. אחר כך החתים פקיד אחר את דרכונו בחותמת הראשונה בהיסטוריה שבה נכתב:

ממשלת ארץ ישראל, מחלקת הגירה, כניסה באחד עשר באפריל

1938 דרך ביקורת נמל תל אביב (שם, עמ' 6).

משם המשיך שטיינלאוף בצעדים כושלים לבדיקת מכס וקיווה שבזה הסתיימו תלאותיו, אלא שההמון הנלהב פרץ את המחסומים כדי ללחוץ את ידו ולחבק אותו בקריאות "ברוך הבא". בשלב זה היה שטיינלאוף מותש לגמרי וקיווה בכל לבו להגיע כבר הביתה, אבל אז הסתבר לו שמתוקף מעמדו ההיסטורי עליו להשתתף במסיבה קטנה עם תה ועוגיות שהכניח לכבודו מחלקת העלייה של הסוכנות בתל אביב. כשיצא לבסוף מהנמל אחרי זמן שנדמה לו כנצח חסמו העיתונאים את דרכו וביקשו שיאמר משהו. שטיינלאוף, שהיה כבר על הג'נט, הצליח להפיק מעצמו משפט אחד בלבד לפני שנעלם במונית שלקחה אותו הביתה:

מאוושר אני שזכיתי להיות העולה הראשון בנמל תל אביב (שם).

הנמל העברי הראשון הפך לאחד מסמלי הצלחתו של היישוב בהתמודדות עם אתגרי המרד הערבי, והוא הוסיף לשרת נאמנה את הציבור עד לסגירתו יחד עם נמל יפו ב-1965, אז הוקם נמל אשדוד שהחליף את שניהם. לאחר הסגירה הוזנח המקום וננטש ברובו, אך זכה לבסוף לעדנה מחודשת עם הפיכתו למרכז קניות ובילוי בראשית שנות האלפיים. □

תמר הירדני מוסמכת החוג ללימודי ירושלים וארץ ישראל במכון שכטר, מורת דרך, מדריכה ביד יצחק ב'צבי, חוקרת ירושלים וסופרת

מודיעין שלום

■ איפה לאכול

לחם בשר

האנגר 14, נמל תל אביב
כשר, בשרי, 03-5252558

אושי אושי – סושי בר

האנגר 21, נמל תל אביב
כשר, 6054*

קפה קפה

יורדי הסירה 1, נמל תל אביב
כשר, בשרי, 02-6232997

■ עוד באזור

מוז"א

מוזאון ארץ ישראל
חיים לבנון 2, רמת אביב
כניסה בתשלום, 03-6415244

פארק הירקון

פארק טבע עירוני פתוח
כניסה חופשית

מוזאון הפלמ"ח

חיים לבנון 10, רמת אביב
כניסה בתשלום, 03-5459800